

מצוות ומנהגי פורים - תשע"ו

אין חג כמו חג פורים הזוכה לאהדת כל חלקי הציבור, מכל הגוונים וכל הגילאים. מה יותר טוב מלצאת מן השגרה וגבולות ההתנהגות הנורמטיביות, לשמוח ללא גבול, להתחפש, להשתולל, לאכול, ואפילו להשתכר. האם זהו כל "חג הפורים"? במאמר הבא נסקור את מצוות הפורים, הלכותיו ומנהגיו, ואולי גם ניגע במהות הרוחנית של השמחה החיצונית.

כל מצוות חג הפורים אינן מן התורה, שהרי סיפור המגילה שבעקבותיו נקבע חג הפורים מתרחש כשישים שנה לאחר חורבן בית ראשון. סיפור המגילה עצמו משתרע על פני כעשר שנים, ובסימום הניצחון הגדול של היהודים על שונאיהם וביטול מזימתו של המן להשמיד את העם היהודי. כמסופר במגילה, השמחה הייתה ספונטנית וגדולה, והיהודים עשו משתה ושמחה, ושלחו מנות אחד לשני, מתוך ריבוי שמחה וקירוב לבבות בין איש לרעהו. בעקבות כך קבעו מרדכי ואסתר את מצוות החג ומנהגיו, והוסיפו גם מצות "מתנות לאביונים", כדי שגם העניים יהיו שותפים שווים בשמחת החג, בסעודה ומשתה. מצוות אלו התקבלו על ידי העם היהודי באותו דור, ונקבעו לדורות בהסכמת "אנשי כנסת הגדולה", מאה ועשרים גדולי חכמי ישראל שהיו הסמכות הרוחנית העליונה באותה תקופה.

תענית אסתר

י"ג באדר [יום לפני פורים] הוא יום צום הנקרא תענית אסתר. **השנה שנת תשע"ו י"ג אדר חל ביום רביעי [23/03/2016].** התענית מתחילה מעלות השחר [השנה 04.09 בבוקר], ומסתיימת בצאת הכוכבים [השנה 18.15], כשמיד לאחריה קוראים את המגילה בבית הכנסת. צום זה אינו קשור למערכת הצומות על חורבן בית המקדש. מקורו של הצום בסיפור המגילה, בה ציוותה אסתר המלכה על מרדכי וכל היהודים לצום שלשה ימים רצופים, בהם יתפללו לה' ששליחותה למלך אחשוורוש תצליח ותתבטל גזירת המן. כזכר לתענית זו קבעו את "תענית אסתר". אמנם הצום המקורי של אסתר היה בחודש ניסן, אך הואיל ועל פי ההלכה אין לקבוע צום בחודש ניסן, העבירו את הצום לי"ג אדר - יום לפני פורים. בכך אנו מזכירים לעצמנו כל שנה כי הישועה הגדולה שהייתה ליהודים, לא הייתה מקרית, אלא באה מכוח התענית, התפילה, וההתעוררות הרוחנית של העם היהודי להתקרב לה'. סיבה נוספת לקביעת הצום בי"ג אדר היא שבאותה שנה בה נלחמו היהודים עם אויביהם, התכוננו בני ישראל למלחמה זו ע"י תענית ותפילה ביום הקרב, היינו בי"ג אדר.

מחצית השקל

ביום תענית אסתר אחרי תפילת מנחה או לפני קריאת המגילה של הלילה, נותן כל אחד שלש מטבעות של "מחצית השקל" צדקה לעניים. זהו זכר לתרומת 'מחצית השקל' שהיו נותנים בתקופה זו לבית המקדש, לצורך קניית הקרבנות ושאר ההוצאות השוטפות של בית המקדש. בכל מדינה נוהגים לתת "מחצית" מהמטבע הבסיסית הנוהגת באותה מדינה. הסיבה שזמן נתינת מחצית השקל נקבע בסמוך לקריאת המגילה היות ולקריאת המגילה מגיע צבור גדול של אנשים, ותורכה הצדקה לעניים.

מצוות פורים - י"ד אדר ברוב חלקי הארץ

חג הפורים מתחיל בליל י"ד אדר עם סיום צום תענית אסתר. המצוות הנוהגות בו הם: קריאת המגילה, משלוח מנות, מתנות לאביונים, סעודה, ושתיית יין. **השנה שנת תשע"ו פורים מתחיל בליל יום חמישי וביום חמישי [23-24/03/2016].**

קריאת המגילה

המגילה נקראת בציבור רבוב עם בבית הכנסת מתוך מגילה הכתובה בדיו על קלף [כמו ספר תורה]. את המגילה קורא החזן וכל הציבור שומע ומלווה את הקריאה מתוך החומשים שבידו. המגילה נקראת פעמיים, פעם בליל פורים לאחר תפילת ערבית, ופעם שנייה ביום הפורים לאחר תפילת שחרית.

לפני קריאת המגילה מברכים שלש ברכות: "על מקרא מגילה", "שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", ו"שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה". בבוקר מברכים גם כן את אותם שלש ברכות, כאשר ה"שהחיינו" מכון גם למצוות משלוח המנות, מתנות לאביונים, וסעודת החג, שמצוותם דווקא ביום הפורים ולא בליל.

משלוח מנות

ביום הפורים מצווה על כל אחד לשלוח "משלוח מנות", היינו שני מאכלים, או מאכל ומשקה, לחבר. המינימום הוא שני מאכלים או מאכל ומשקה לאדם אחד. היעוד המקורי של ה"מנות", הוא לצורכי סעודת החג, ולכן רבים מקפידים לכלול ב"מנות" גם בקבוק יין, לצורך שתיית היין בסעודה. לאחרונה עם השתפרות המצב הכלכלי והיכולת להעביר משלוחים גם למרחקים, "משלוח המנות" לא מצטמצם בכך, וכולם נוהגים לשלוח משלוחי מנות רבים ומגוונים לכל ידידיהם וקרוביהם, מוסיפים מיני מתיקה שונים, ומקשטים את המשלוח בקישוטים שונים. מטרת המצווה להרבות אהבה רעות ושמחה מתקיימת במילואה. המבקר בשכונות הדתיות יראה ביום הפורים תנועה ערה ביותר של אנשים נשים וטף, מחופשים ועוזים, הממלאים את הרחוב כשבידיהם משלוחי מנות רבים, והשמחה גדולה.

מתנות לאביונים

מצווה לתת ביום הפורים מתנה כספית לאביונים. מטרת המצווה ברורה, כדי להביא לכך שלכל אדם ולכל משפחה אפילו הענייה ביותר תהיה אפשרות לחגוג בשמחת החג, ולסעוד את סעודת הפורים כהלכתה בבשר ויין. המינימום המחויב הוא שתי מתנות לשתי אביונים [מתנה אחת לכל אחד]. אין הנחיה ברורה מהי "מתנה" מינימאלית, אך בהתאם לטעמה של המצווה, ראוי שהסכום שניתן יאפשר למקבל להשתמש בו לצורכי החג בכבוד.

כיום עם ריבוי הציבור ופיזורו, נוהגים גבאי הצדקה לאסוף את ה"מתנות לאביונים" כבר בימים שלפני פורים, וביום הפורים עצמו מעבירים את הכספים בשליחות הנותנים, לעניים.

על הניסים

בכל התפילות, ובברכת המזון של יום הפורים, מוסיפים קטע מיוחד בו מודים להשם על הנס הגדול שאירע בפורים. נוסח זה מתחיל במילים "על הניסים... בימי מרדכי ואסתר" וכו', הוא מודפס בסידורי התפילה ובברכת המזון.

סעודת פורים

שיאה של שמחת הפורים הוא במהלך ה"סעודה". לאחר שקראנו את המגילה, שלחנו משלוח מנות, ונתנו מתנות לאביונים, אנו ניגשים לסעודת הפורים המתחילה בשעות הצהריים המאוחרות, ומסתיימת לאחר צאת הכוכבים, בלילה שאחרי פורים. הסעודה עשירה בכבוד, בשר, דגים, וכל מטעמים, ומתקיימת באווירה של שמחה והודאה לה' בשירות ותשבחות. הסעודה אינה פורקן לתאוות אכילה והוללות, אלא מטרתה להוות 'כלי קיבול' לחוויה והתעלות רוחנית. צדיקים ואנשי מעלה היו מגיעים לפסגות רוחניות מיוחדות דווקא במהלך הסעודה, ולברכות שהיו מעניקים לציבור בזמן הסעודה, הייתה סגולה מיוחדת.

במרכז הסעודה שתיית היין, כמאמר חכמינו ז"ל "חייב האדם להתבסס בפורים, עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". אנו מכירים את היין המלווה את השבתות החגים ואירועים מיוחדים, בקידוש, הבדלה, בברית המילה, ובנישואין, אך בפורים היין תופס מקום מרכזי הרבה יותר. הסיבה לבחירת היין היא העובדה שחלק מרכזי ממאורעות המגילה קשורות ליין, ממשתה היין של אחשוורוש, שהביא להמלכת אסתר, ועד משתה היין הכפול של אסתר, שבסופו נתלה המן, ועוד.

כמובן שלשכרות עד כדי אובדן שליטה ועשיית מעשים מוזרים, אין מקום. כוונה המצווה היא לשתיית יין מעבר לנורמה, המביאה את האדם להתרוממות רוח ושמחה. למצב זה יש משמעות מיוחדת הקשורה למסרים הרוחניים העמוקים של חג הפורים. לכך מוקדש מאמר נפרד.

שושן פורים

במקומות מסוימים נחוג חג הפורים על כל הלכותיו ומנהגיו בט"ו אדר ולא בי"ד. **השנה שנת תשע"ו יוצא שושן פורים בליל יום שישי וביום שישי [24-25/03/2016]**. פורים נקבע לי"ד אדר בעקבות המלחמה עם האויבים, שהתחילה והסתיימה ביום י"ג אדר, ויום י"ד היה "היום שאחרי", בו חגגו את הניצחון. אולם בשושן הבירה נמשכו הקרבות יומיים, ורק בט"ו אדר חגגו את הניצחון. הואיל ושושן הבירה הייתה עיר מוקפת חומה, קבעו מרדכי ואסתר שכל עיר המוקפת חומה תחגוג כמו בשושן, בט"ו אדר. לכן נקרא יום זה "שושן פורים". על פי ההלכה רק בארץ ישראל נחוג "שושן פורים", ורק באותם ערים שהיו מוקפות חומה בזמן כיבוש הארץ ע"י יהושע בן נון. המפורסמת ביותר היא ירושלים, ויש החוגגים את שושן פורים גם ביפו, ובטבריה.

יש לזכור כי השנה מיד לאחר שושן פורים נכנסת השבת. לפיכך, החוגגים את שושן פורים צריכים להיערך לקראתה כמו לכל שבת, ובוודאי לא ליצור מצב בו בגלל שמחת הפורים ייגרם ח"ו חילול שבת. רבים מקדימים לערוך את סעודת פורים אפילו לפני חצות היום, ומסיימים אותה מוקדם מבעוד מועד, בעוד היום גדול, כדי להספיק לקבל את השבת בכבוד הראוי לה כמו כל שבת. כניסת השבת והדלקת נרות בירושלים ביום ו' ט"ו אדר בשעה 18.19. שקיעת החמה 18.59. [לפי שעון קיץ!!!]. הזאת השעון בלילה שבין חמישי לשישי].

מנהגי פורים

מעבר למצוות החג המוגדרות ומפורטות לעיל, התקבלו משך הדורות מנהגים רבים בחג הפורים.

הכאת המן

כאשר החזן מזכיר את שמו של "המן" מתוך המגילה, מרעישים הציבור ובעיקר הילדים הצעירים, בכל מיני רעשנים וקולות נפץ שונים ומשונים. מקורו של המנהג במצווה של "תמחה את זכר עמלק", לכך כאשר מוזכר שמו של המן שהיה מצאצאי העם העמלקי, אנו "מוחים" את שמו ע"י הרעש. רמז מעניין למנהג זה בפסוק בתורה [דברים כ"ה, ב] "והיה אם בן הכות הרשע" - "והיה אם בן" סופי תיבות "המן", והמשך הפסוק "הכות הרשע".

התחפשות

כמה הסברים יש למקור המנהג העתיק של התחפשות בפורים. הכתוב במגילה אומר "ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם", וכשם שאז נהפכו היוצרות כך אנו הופכים את היוצרות ע"י התחפשות לאחרים. הסברים נוספים הם על שם הכתוב "ורבים מעמי הארץ מתיידיים", היינו גויים רבים התחפשו והציגו עצמם כיהודים כדי להינצל, וכך גם אנו מתחפשים. או על שם מצוות "עד דלא ידע", וע"י התחפשות לא מכירים איש את רעהו. הסבר עמוק יותר מתייחס לתפיסה רוחנית כי הניצחון על עמלק בנו של עשיו נובע בשורשו מהברכות שקיבל יעקב מיצחק אביו, כשהוא מחופש לעשיו. אצל הילדים הצעירים יתכן ודווקא סיבה אחרת היא היותר דומיננטית: פשוט כדי להרבות שמחה.

אוזני המן

המאפה בצורת משולש הממולא בפרג או שאר מיני מתיקה. למרות שהופעת אוזני המן בפורים מוכרת וידועה, הרי, למיטב ידיעתי מנהג זה אינו "מנהג" במובן המקובל, הואיל ואינו מוזכר בספרות התורנית ובספרי המנהגים של קהילות ישראל, ולא מצאתי לו מקור ברור.

פורים שפיל

בספרות המדרש מודגש כי ישועה הגדולה של פורים מקורה באספות תפילה ותענית שנערכו בהוראת מרדכי. תפילות אלו הם שהביאו לישועה הגדולה. בהתאם לכך יום הפורים מקובל כיום בו התפילות והבקשות נשמעות והוא יום המסוגל לישועות. לפיכך נוהגים רבים להתברך בכל צרכיהם ע"י רבותיהם ואדמו"ריהם, במיוחד ביום פורים. בחצרות חסידיות שונות נוהג שמלבד ה"טיש" [השולחן] אותו עורך האדמו"ר לחסידים בכל שבת וחג, נערכת הצגה מיוחדת ע"י הבדחנים שמבין החסידים. ההצגה מטרתה לא רק לשעשע ולשמח. בהצגה מוצג בדרך כלל נס גדול או ישועה גדולה, מתוך תפיסה כי יום הפורים יכול להשפיע על העתיד, ומה שמתרחש בהצגה יבוא לידי ביטוי מעשי. רב של פורים: בשיבות ה'ליטאיות' נוהגה התופעה של "רב של פורים". אחד מבחירי התלמידים הניחן בכושר ביטוי וחרפות מחשבתית "מתחפש" לרב העיר או לראש הישיבה ונושא דרשה מיוחדת. הדרשה משלבת מאמרי חז"ל וקטעי גמרא אמתיים ודמיוניים כאחד, יחד עם בדיחות חקויים ודברי היתול, הקשורים להווי הישיבה. כל בני הישיבה משתתפים באירוע, ומלווים את "הרב של פורים" בשירות ותשבחות.

נסיים בדברי הרמב"ם בסוף הלכות מגילה [הלכות מגילה ב', י"ז] שיתנו לנו מושג מהי שמחת חג יהודית אמיתית.

"מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארת אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האומללים האלו דומה לשכינה שנאמר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

האם מותר לגלות סודות? על יין וגבולות התודעה

"חייב איניש לבסומי בפורים עד דלא ידע". מצוות שתיית היין בפורים מעוררת שאלות לא פשוטות. האם התורה הרצינית השקולה והמחושבת, רוצה שפשוט נשתכר? האם היהדות המייחסת לכל מעשה משמעות ותוכן רוחני, רואה בשכרות "ערך" בעל תוכן כלשהו? האם הדרישה להגיע למצב של "לא ידע" - אובדן החשיבה והתבונה, מתאימה לתורה הדורשת תמיד מודעות ומחשבה לכל פעולה שאנו עושים? ומה הקשר של כל זה לחג הפורים דווקא?

איך אפשר לרקוד ברחוב?

הקושי אינו רק במובן הרעיוני אלא גם בביצוע המעשי של מצוה זו. אנו רואים סביבנו בחג הפורים אנשים רבים המתגוללים ברחובות או על מרצפות הבתים שיכורים כלוט, משתטים באובדן שליטה במקרה הטוב, ומאבדים כל כבוד אנושי מינימאלי במקרה הגרוע יותר. האם לשם רוצים שכולנו נגיע? התחושה הפנימית זועקת: ודאי לא. אם כן למה התכוון המחוקק?

פעם התבוננתי בילד עיוור כבן שש שנים. הילד שר שיר שמח להנאתו, ותוך כדי השירה קפץ וניתר במקומו. מדוע הוא עושה כך? שאלתי את המבוגר שליווה אותו. תשובתו עוררה את מחשבתי לתובנה מעניינת: "הקפיצה והניתור הן למעשה הדרך הטבעית ביותר להביע את השמחה מהשיר. אנשים רגילים לא עושים זאת כי "זה לא מקובל", ואנו נוהגים כפי הנורמה הסביבתית. הילד העיוור משוחרר מכל שעבוד לנורמה, והוא נוהג בצורה הכי טבעית, פנימית ואמיתית".

לכשנתבונן נמצא, כי אכן מרבית מאורחות חיינו מוכתבים ומותאמים גם בלי משים לתרבות ונורמות ההתנהגות של החברה.

מה יכול לשחרר אותנו ממגבלות אלו? היין הוא כלי יעיל מאוד בפריצת הגבולות החברתיים. כאשר אדם שותה יותר מהרגלו, אבל עדיין לא חוצה את גבול השכרות, הוא נמצא במצב ביניים בו הוא מודע ברמה מסוימת למעשיו, אך נמצא באטמוספירה אחרת, משוחרר מכל עכבות של מה יאמרו מה יחשבו ואיך יגיבו. כך הוא פנוי לשמוע את הקול הפנימי שבתוכו, המוביל אותו לפעול באופן משוחרר מעכבות. זהו מצב של "ביסוס", ולא של שכרות. לזה התכוון המחוקק "חייב איניש לבסומי בפורים".

אמרו חז"ל "נכנס יין יצא סוד" [יין וסוד שניהם בגימטריה 70]. האמת הפנימית של כל אדם מתגלה ופורצת החוצה ע"י שתיית היין. אך כיצד כל זה מתחבר לפורים? ומדוע "עד דלא ידע"?

סוד המהפך הגדול

מאורעות פורים התרחשו זמן קצר לאחר חורבן בית המקדש הראשון. עם ישראל נמצא במצב חדש ולא מוכר של "גלות". כל הסממנים הקבועים שהיו מוקדי קשר רוחני עם הקדוש ברוך הוא, נמוגו. ארץ ישראל, בית מקדש, נביאים, סנהדרין, מנהיגות רוחנית מסודרת, הכל נעלם. כשגזר המן להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, עם ישראל נתפס לייאוש טוטלי "שק ואפר יוצע לרבים", לא נראית כל ישועה אפשרית. אלוקים כביכול כבר עזב אותנו, ואנו בודדים בשטח.

ואז, כאשר מתרחש המהפך הגדול, המן נתלה על עץ, והמלך מאפשר ליהודים לעמוד על נפשם, פתאום מתחוויר לעם היהודי שהיה מי ששמר עליהם כל הזמן.

כבר עשר שנים קודם ושותי מסרבת פקודה ומסולקת מן העולם, אסתר מתמנת למלכה, בגתן ותרש נתפסים ע"י מרדכי. מאוחר יותר שנת המלך נודדת בלילה מאוד מסוים, והוא קורא על בגתן ותרש בספר הזיכרונות, המן מגיע בתזמון מדויק ומתבזה ע"י מרדכי, הוא מכין עץ תליה ונתלה עליו בעצמו, ועוד ועוד. כל המאורעות שהפרשנים המדיניים והפוליטיים יכלו למלא עליהם טורים של פרשנות בעיתון, תוך ניתוח מדיני וכלכלי וכדומה, מתגלים כתכנית בנויה ומתוכננת מראש ע"י בורא העולם להצלת העם היהודי.

"מגילת אסתר" כשמה כן היא, סיפור הגילוי הגדול של אהבת הקב"ה לעם ישראל שהתגלה לעם היהודי מתוך ההסתר. המהלכים הנראים לעין, המתנהלים בטבעיות כביכול, מתגלים בסופם במבט לאחור כמערכת חיצונית המופעלת על ידי מתכנן מדויק להפליא, הפועל מתוך אהבה גדולה. כל חלקי הפאזל מצטרפים יחד לשלמות מעוררת התפעלות, ומתוך ההסתר מתרחש הגילוי. זוהי שורש השמחה העצומה שחווה העם היהודי ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון ויקר."

את גילוי הסוד הגדול הזה ניתן וראוי לחוות בחג הפורים כל שנה ושנה מחדש. הסוד הגדול הזה טמון אצל כל אחד מאתנו במעמקי נשמתו, שם קיימת נקודה פנימית, אמתית, וטבעית, הקשורה קשר ישיר אל הבורא, והיא חשה וחווה את שורשי המציאות, את החיבור בין הגלוי והנסתר, הסיבה והמסובב. עלינו לקלף מעלינו את כל הקליפות, לפרוץ את המחסומים של תפיסת העולם הרגילה, ולהגיע אל אותה נקודה פנימית, כדי שנגלה ונחווה את המסתתר בתוכה.

כלי הדעת והמחשבה לא יעזרו לנו. אדרבה, הם חוסמים את הדרך. דווקא היין, המנתק אותנו מעולם המעשה ומההתבוננות החיצונית, ומביא אותנו ל"ביסוס" ול"עד דלא ידע", מאפשר לנו להתחבר אל ההווה הפנימית. כאשר נתנתק מכבלי המחשבה ונחדור אל עמקי הווייתנו, נחוש בצורה הכי פנימית, טבעית ואמתית את סוד האהבה הנצחית שאוהב אותנו הקב"ה. זהו הסוד של מגילת אסתר. נכנס יין יצא סוד. בהצלחה!!

יצחק שחור

מתוך "פרהסיא" - כתב העת של "נפש יהודי".

